

Veiligheid en Geluk

Gepubliceerd in: Muller, E.R. (Red) 'Veiligheid; Studies over Inhoud, Organisatie en Maatregelen', Kluwer, Dordrecht 2004, ISBN 90 1300 11 292, blz 153-185

De kranten staan vol over gevaren die de burger bedreigen en de overheid wordt voortdurend gemaand daar meer tegen te doen. De vraag om veiligheid is groot, maar de middelen zijn beperkt. Er moeten dus prioriteiten worden gesteld. Daarbij moet bepaald *wat voor* veiligheid het meest geboden is en *hoeveel*. Dat is een lastige taak, want het vergt kiezen tussen kwaden. Het is ook een ondankbare taak, want de roep om meer veiligheid blijft. Hoe kunnen zulke keuzen gefundeerd worden?

Eén manier is beroep doen op erkende 'rechten', zoals het recht op huisvrede of het recht op gezondheidszorg. Het beleid moet zich dan primair richten op het waarborgen daarvan. Voordelen van deze juridische benadering zijn onder meer dat de keuze aanmerkelijk wordt ingeperkt en dat rechten niet van vandaag op morgen veranderen. Een nadeel is echter dat rechtsaanspraken toch onderhevig zijn aan een zekere inflatie, waardoor binnen deze minima toch weer prioriteiten moeten worden gesteld.

Een andere manier gaat via het democratische proces. Het beleid moet zich dan richten op zaken die de kiezers het meest verontrusten. Deze procedurele benadering heeft veel voordelen, onder meer een grotere gevoeligheid voor nieuwe bedreigingen. Enige nadelen zijn dat het democratisch proces gevoelig is voor hypes en dat de problemen die op de politieke agenda komen niet altijd de meest ernstige zijn.

Een derde aanpak is kijken wat het vereist is voor een goed leven. Het veiligheidsbeleid moet dan primair mikken op bescherming tegen zaken die het geluk van de burger werkelijk blijken aan te tasten. Bedreigingen waar kennelijk mee te leven valt moet men dan maar laten voor wat ze zijn, ook al wordt er over geklaagd. Deze 'utilitaristische' benadering is niet erg gangbaar in het veiligheidsbeleid, maar is toch het overwegen waard.

In deze bijdrage verken ik de mogelijkheden van die utilitaristische benadering. Daartoe bespreek ik eerst de bruikbaarheid van geluk als richtsnoer voor beleid in het algemeen. Vervolgens presenteer ik enige onderzoeksgegevens over de relatie tussen veiligheid en geluk in landen en bezie wat dat die voor betekenis kunnen hebben bij het stellen van prioriteiten in het veiligheidsbeleid.

1 GELUK ALS RICHTSNOER VOOR BELEID

Het utilitarisme is een filosofie die het goed en kwaad van handelen afmeet aan de gevolgen daarvan voor het 'grootste geluk van het grootste aantal'. Bij toepassing op beleid spreekt men van 'regel-utilitarisme'. De regelgeving moet er dan primair op gericht zijn een samenleving te creëren waarin goed te leven valt. Het succes van beleid moet uiteindelijk worden afgemeten aan het geluk van de gemiddelde burger.

Toepassing van dit beginsel stelt een aantal praktische eisen: Ten eerste moet duidelijk zijn wat onder geluk verstaan wordt. Het begrip moet worden gedefinieerd en wel zodanig dat het niet overlapt met het beleid dat er mee beoordeeld moeten worden¹.

Ten tweede moet dat begrip ook meetbaar zijn, want anders kom je nooit te weten hoe beleid uitpakt voor geluk. Ten derde moet er ook zicht zijn op voorwaarden voor geluk. Geluk moet ook veranderbaar zijn wil beleid er toe kunnen doen.

Vershillende critici van het utilitarisme stellen dat aan die praktische eisen niet voldaan kan worden en concluderen dat de leer dus al op pragmatische gronden verworpen moet worden. In mijn Rotterdamse oratie heb ik die bezwaren onderzocht en te licht bevonden (Veenhoven 2002). Hieronder een resumé².

1.1 Wat is 'geluk'?

Het woord geluk heeft verschillende betekenissen en de discussie over de merites van het utilitarisme wordt behoorlijk bemoeilijkt doordat die betekenissen vaak verward worden. Dat wil echter nog niet zeggen dat die betekenissen ieder voor zich niet te vatten zijn en dat geen van die betekenissen zich leent als richtpunt voor beleid. Om dat te beoordelen moeten we bekijken welke betekenissen in het geding zijn.

In de meest ruime zin verwijst het woord geluk naar *goed leven*, en is synoniem met 'kwaliteit van leven' en 'welzijn'. Daarbij blijft onbenoemd wat dat goede dan precies inhoudt. Het woord wordt echter ook in meer specifieke betekenissen gebruikt. Die specifieke betekenissen kunnen worden verhelderd aan de hand van de onderstaande indeling van kwaliteiten van leven.

Deze classificatie berust op twee tweedelingen. Verticaal wordt onderscheid gemaakt tussen kwaliteit van de levenskansen en levensuitkomsten. Kansen kunnen namelijk verkeren, iemand met goede kansen kan uiteindelijk toch een slecht leven hebben. Horizontaal wordt onderscheid gemaakt tussen externe en interne kwaliteiten. De toestand van de omgeving moet namelijk niet verward worden met de toestand van het individu. In combinatie leveren deze tweedelingen een vierdeling op.

Leefbaarheid van de omgeving

In **overzicht 1** staat het kwadrant linksboven voor de combinatie van kansen en omgeving. Het gaat hier dus om de leefbaarheid van de omgeving, wat biologen aanduiden met het woord 'biotoop'. Net als voor andere levensvormen zijn hier allerlei fysieke zaken aan de orde, zoals schone lucht en een acceptabele temperatuur. Voor groepswezens als de mens is daarnaast ook de kwaliteit van de samenleving van belang. Je zou dat de 'sociotoop' kunnen noemen.

Deze kwaliteit van leven staat voorop in het denken van maatschappijhervormers en bestuurders. In de utopische literatuur vindt men beschrijvingen van probleemloze samenlevingen.

Levensbekwaamheid van het individu

Een leefbare omgeving is geen garantie voor een goed leven. De kansen die de omgeving biedt moeten namelijk benut worden. Hiermee komen we bij de levensbekwaamheid in het kwadrant rechtsboven. Biologen spreken in dit verband van 'fitness'. Dat woord geeft goed aan dat die bekwaamheden in relatie tot omgevingseisen gezien moeten worden.

Levensbekwaamheden zijn deels van fysieke aard; je moet kunnen ademen, eten en traplopen. Die kwaliteit van leven wordt meestal aangeduid met het woord 'gezondheid'. Daarnaast spelen ook mentale vermogens, als realisme en doorzettingsvermogen. Men

spreekt in dat verband wel van 'geestelijke' gezondheid. Voor alle vermogens geldt dat ze in meerdere of mindere mate 'ontplooid' kunnen zijn, levensbekwaamheid is dus ook een kwestie van 'zelfontplooiing'. In de Platoonse traditie wordt het woord geluk (als vertaling van 'eudaimonia') vooral gebruikt om geestelijke ontwikkeling aan te duiden.

Deze kwaliteit van leven staat centraal bij mensverbeteraars, zoals onderwijzers en therapeuten. Ook de politiek filosoof Sen (1985) wijst op het belang van 'capabilities' als criterium voor kwaliteit van leven.

Nut van leven

Als de kwaliteit van het leven beoordeeld wordt aan de consequenties ervan voor de externe omgeving hebben we het over het 'nut' van het leven. Net als bij andere levensvormen kan het nut van ons bestaan worden afgemeten aan de bijdrage aan het ecosysteem waarin wij leven. Leven op een te grote ecologische voet is dan niet best. Het nut van een leven kan ook worden afgemeten aan de bijdrage tot de menselijke beschaving. Die bijdrage kan zitten in grootse daden, zoals baanbrekende ontdekkingen of sterven voor het vaderland, maar ook in alledaags fatsoen waardoor de samenleving kan blijven functioneren.

Deze moeilijk grijpbare betekenis is favoriet bij zielenherders en idealisten. Nuttig leven wordt daarbij nogal eens afgezet tegen prettig leven, want dat je leven goed is voor iets anders, betekent niet automatisch dat het ook aangenaam is voor jezelf.

Satisfactie

Hiermee komen we bij de vierde betekenis in het kwadrant rechtsonder: de uitkomsten van het leven voor het individu zelf. We hebben het dan over de persoonlijke beleving van het bestaan, en de neerslag daarvan in een gevoel van voldoening. Het woord geluk wordt in toenemende mate in deze betekenis gebruikt, maar men spreekt ook wel van 'subjectieve levenskwaliteit' of van 'subjectief welbevinden'.

Deze betekenis is niet zo duidelijk verbonden met bepaalde beroepspraktijken en vindt daarom maar moeilijk ingang in beleid. Toch is dit wel de betekenis waar het in het utilitarisme over gaat.

Met deze toespitsing op satisfactie zijn we er nog niet. Mensen zijn namelijk in staat tot een zeer gedifferentieerde waardering van hun bestaan en die appreciaties lenen zich niet allemaal even goed als richtsnoer voor beleid³. **Overzicht 2** brengt vier varianten van satisfactie in beeld. Deze begripsclassificatie is weer gebaseerd op twee tweedelingen, nu tussen satisfactie met bepaalde onderdelen van het leven versus satisfactie met het leven-als-geheel, en voorbijgaande versus duurzame satisfactie.

Genietingen

Als satisfactie betrekking heeft op een deel van het leven en van voorbijgaande aard is spreken we van een 'genieting'⁴. Genietingen kunnen van sensorische aard zijn, maar ook intellectueel. In de filosofie van Epicures staat deze betekenis centraal. De leer dat men er goed aan doet zo veel mogelijk te genieten wordt 'hedonisme' genoemd.

Topervaring

Soms ervaren we een moment van intense satisfactie waarbij het leven als geheel in beeld is. Dat is het geval als bij topervaringen een 'oceanisch' gevoel optreedt en men zich voor

een moment verbonden weet met het al. Als dichters over geluk spreken is het meestal in deze betekenis. In religieuze context wordt dit soort ervaring ook wel benoemd als ‘verlicht’ worden. Incidentele verlichting gaat niet altijd samen met regelmatig genieten, want de topervaringen worden vaak bewerkstelligd door stelselmatig afzien.

Deelsatisfacties

Als satisfactie betrekking heeft op een deel van het leven en van duurzame aard is spreken we van deelsatisfacties, welke veelal worden onderscheiden in ‘domein’ satisfacties en ‘aspect’ satisfacties. Bij domeinsatisfacties gaat het om de waardering van een bepaald levensterrein, zoals huwelijk of arbeidssituatie. Bij aspectsatisfacties gaat het over de waardering op een bepaald criterium, zoals over de mate waarin het leven als uitdagend wordt ervaren en de gepercipieerde zinvolheid ervan⁵. Soms worden bepaalde deelsatisfacties aangeduid met het woord geluk, maar de term wordt allengs meer gereserveerd voor satisfactie met het leven als geheel.

Levensvoldoening

Als satisfactie betrekking heeft op het leven als geheel en van duurzame aard is spreken we van ‘levensvoldoening’. Zoals gezegd wordt ook het woord geluk in toenemende mate voor die betekenis gebruikt. Elders heb ik deze betekenis nog nader omschreven als de ‘overall appreciation of one's life as a whole’. Ik heb het woord gereserveerd voor de waardering van het tegenwoordige leven, en daarmee onderscheiden van herinneringen over het verleden en hoop voor de toekomst⁶ (Veenhoven 1984: 25).

Deze betekenis acht ik de meest relevante als richtsnoer voor beleid. Ik gebruik het woord geluk verder dan ook in deze zin.

Componenten van geluk

Bij beoordeling van hun leven maken mensen gebruik van twee bronnen van informatie, namelijk van hun gevoelens en van verstandelijke vergelijkingen.

Het vermogen tot gevoelsmatige evaluatie hebben wij gemeen met andere dieren. Alle mobiele organismen kunnen zich namelijk meer of minder prettig voelen en gebruiken die informatie om een leefbare stek te vinden. Voor een boom heeft het geen zin om zich beroerd te voelen, want hij kan toch niet weg, maar voor een kat of een mens is het een signaal om het eens ergens anders te proberen. Mogelijk hebben mensen een gedifferentieerder gevoelsleven dan andere hogere dieren en kunnen ze zich door het aflezen van hun grondstemming een beter beeld vormen van hun affectieve totaalervaring. Mensen zijn zich in ieder geval meer bewust van hun gevoelens en minder gebonden aan het hier-en-nu. Dit maakt schatting van gevoel over langere periodes mogelijk. De mate waarin iemand zich doorgaans prettig voelt noem ik het ‘hedonisch gevoelsniveau’.

Anders dan dieren kunnen mensen hun leven ook verstandelijk beoordelen. Het denkvermogen stelt ons in staat vergelijkingen te maken tussen wens en werkelijkheid en maakt een inschatting mogelijk van de waarschijnlijkheid dat wensen gerealiseerd zullen worden. Ik spreek in dat verband van ‘tevredenheid’.

Gevoelsniveau en tevredenheid kunnen worden opgevat als tussenstappen in de beoordeling van het leven als geheel die ik hier ‘geluk’ noem. Als zodanig heb ik ze benoemd als ‘componenten’ van geluk (Veenhoven 1984: 25-23). Er zijn veel

aanwijzingen dat affectieve dimensie sterk overheerst in het totaal oordeel (Veenhoven 1991, 1997)⁷. Dat is een belangrijk gegeven, want het gevoelsniveau reflecteert waarschijnlijk de mate waarin algemeen menselijke basisbehoeften bevredigd worden, en is als zodanig niet al te zeer gebonden aan variabele voorstellingen van het goede leven.

1.2 Valt geluk te meten?

De volgende vraag is dan of geluk in de zin van levensvoldoening meetbaar is. Daar wordt sterk aan getwijfeld. Als die twijfels terecht zijn is geluk niet erg bruikbaar in beleid. Zonder meting kunnen de voorwaarden voor geluk niet in kaart worden gebracht en kan geen beleid worden uitgestippeld. Achteraf kan de effectiviteit van beleid ook niet worden vastgesteld. Geluk blijft dan niet meer dan een mooie gedachte.

Meetmethoden

Het zou mooi zijn als we geluk konden meten aan de hand van objectieve indicatoren, vergelijkbaar met een weegschaal of een bloeddrukmeter. Bij geluk in de zin van levensvoldoening is dat echter niet mogelijk. Aan de buitenkant is namelijk meestal niet te zien hoe iemand zijn leven van binnen beleeft.

Hierboven is al een onderscheid gemaakt tussen levenskansen en levensuitkomsten, en is opgemerkt dat het één geen garantie is voor het ander. Het is daarom niet mogelijk om de levensvoldoening af te meten aan de kwaliteit van de levenssituatie; als er een rechtstreeks verband was hadden we het begrip geluk ook niet nodig.

Het blijkt vooralsnog ook niet mogelijk om levensvoldoening te meten aan lichaamsprocessen. Aan de hand van hormoonspiegels en bloeddruk kunnen we wel stress meten, maar geen levensvoldoening⁸. Omdat alle mentale ervaring uiteindelijk een fysiologisch substraat heeft zou het in principe wel mogelijk moeten zijn geluk lichamelijk te meten. De hedometer is echter nog niet uitgevonden.

Daarom moeten we het voorlopig doen met zelfrapportages. Zoals zal blijken komen we daar een heel eind mee.

Manieren van ondervraging

Er bestond aanvankelijk veel reserve tegen het rechtstreeks vragen naar geluk. Er werd betwijfeld of mensen hun leven als geheel wel kunnen overzien en of ze eerlijk antwoord geven. Daarom werd in de jaren 1960 geëxperimenteerd met indirecte ondervraging. Geluk werd onder meer afgeleid uit levensverhalen, dromen en associaties. Voor het laatste werd gebruik gemaakt van projectieve methoden zoals de Rohrschach Test (interpretatie van inktvlekken) en de Thematic Apperception Test (analyse van thema's in verhaaltjes die respondenten bij plaatjes verzinnen). Dit zijn nogal bewerkelijke methoden en de validiteit blijft dubieus. Er werd ook gebruik gemaakt van multi-moment opnamen, meestal in de vorm van dagboekjes waarin de stemming genoteerd wordt. De bedoeling was hiermee de vertekening door wenselijkheid en herinnering te beperken. Ook deze methoden zijn nogal bewerkelijk. Van het begin af aan is daarom ook vaak rechtstreeks gevraagd naar de waardering van het leven als geheel. Bij een vergelijking van de verschillende methoden bleek dat vrijwel dezelfde informatie op te leveren (Wessman & Ricks 1966).

Directe ondervraging over geluk gebeurde aanvankelijk aan de hand van lijstjes met tien tot twintig vragen. Een voorbeeld is de veel gebruikte Life Satisfaction Index (Neugarten & Havinghurst 1961). Het gebruik van meerdere vragen heeft psychometrische voordelen en

sluit aan bij een traditie in de psychologie, die meestal van doen heeft met eigenschappen waarvan het individu zich niet bewust is, zoals 'intelligentie'. Bij geluk gaat het echter om een oordeel, waarvan het individu zich per definitie wél bewust is. Bij psychologische testen gaat het ook vaak om eigenschappen die moeilijk afgebakend kunnen worden, en meet men het verschijnsel aan de clustering van zaken die er wel iets mee te maken moeten hebben. Een voorbeeld hiervan is de meting van 'neuroticisme'. Bij geluk gaat het echter om een helder concept, namelijk over de voldoening met het leven als geheel. Geluk kan daarom ook met een enkele vraag gemeten worden.

Enquêtevragen

Omdat geluk gemeten kan worden met een enkele directe vraag werd het een gangbaar item in grootschalige publieksenquêtes. Daarmee kan dan ook het gemiddelde geluk worden in de bevolking worden vastgesteld. Ter illustratie een voorbeeld van een eenvoudige directe vraag over levensvoldoening:

Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden of ontevreden bent U tegenwoordig met Uw leven als geheel?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ontevreden									tevreden

Deze vraag maakt deel uit van een internationaal enquêteonderzoek waarbij inmiddels al meer dan zestig landen betrokken zijn⁹. **Overzicht 3** geeft een beeld van de gemiddelde scores in enkele van die landen.

Validiteit

Hoewel dit soort vragen vrij duidelijk zijn kan er bij beantwoording toch van alles mis gaan. Respondenten kunnen zich gelukkiger voordoen dan ze zijn, of aangeven hoe gelukkig ze denken te moeten zijn in hun omstandigheden, in plaats van hoe gelukkig ze zich echt voelen. Deze twijfels zijn aanleiding geweest voor veel onderzoek. Daarbij is echter niet gebleken dat de antwoorden op dit soort vragen iets anders meten dan waarvoor ze bedoeld zijn. Helemaal zeker weet je dat nooit, waar vooralsnog heeft deze methode alle testen op validiteit doorstaan (Veenhoven 1998).

Vergelijkbaarheid

Dat antwoorden op vragen naar geluk een goed beeld geven van de werkelijke levensvoldoening van respondenten betekent nog niet dat scores zinvol vergeleken kunnen worden tussen personen. Het antwoord 'zeer gelukkig' betekent voor persoon A misschien niet hetzelfde als voor persoon B. Bij vergelijking tussen landen komen daar nog een aantal problemen bij: vragen kunnen verschillend begrepen worden en response tendenties kunnen systematisch verschillen.

Dat zou allemaal kunnen, maar is het ook zo? Zo ja, dan moet dat blijken uit de geringe verklarende kracht van dit soort geluksmetingen. Wanneer antwoorden op de vraag naar levensvoldoening bij iedere respondent wat anders betekenen zullen we geen statistische verbanden te zien krijgen; als je niets met iets correleert is de correlatie nul. Het onderzoek

toont echter stevige verbanden, zowel tussen landen als binnen landen. Daarover meer in het volgende.

1.3 Zijn voorwaarden voor geluk kenbaar?

Net als bij gezondheid het geval is, kunnen bevorderlijke condities voor geluk in kaart worden gebracht middels epidemiologisch onderzoek. We kunnen empirisch vaststellen wat voor omstandigheden kenmerkend zijn voor meer en minder gelukkige mensen en wat voor veranderingen in omstandigheden verandering in geluk ten gevolge hebben. Er is al flink wat van dat onderzoek gedaan. De resultaten daarvan zijn bijeengebracht in de World Database of Happiness (WDH 2002) en samengevat in talrijke reviews, onder meer door Argyle (2002), Diener (1999) en Veenhoven (1984, 1997).

De resultaten van al dit onderzoek naar voorwaarden van geluk laten zich indelen naar de systematiek van **overzicht 1**. Levenskansen werden daar onderscheiden in enerzijds de externe levenssituatie en anderzijds de innerlijke vermogens om daarmee om te gaan. Die complexen van voorwaarden voor geluk werden respectievelijk aangeduid als *leefbaarheid* van de omgeving en *levensvaardigheid* van het individu.

1.3.1 Leefbaarheid

De leefbaarheid van de omgeving wordt allereerst bepaald door ecologische omstandigheden, zoals schoon water en frisse lucht. Dit soort factoren staat centraal in het medisch epidemiologisch onderzoek, maar in het onderzoek naar geluk zijn ze nog nauwelijks aan de orde geweest¹⁰. Het geluksonderzoek heeft zich vooral gericht op sociale condities voor geluk. Die condities zijn vooral op twee niveaus onderzocht. Op het macroniveau is gekeken naar de relatie tussen geluk en kenmerken van de samenleving als geheel, op het microniveau is gekeken naar de relatie tussen geluk en positionering in de samenleving.

Kwaliteit van samenleving

De verschillen in gemiddeld geluk in landen hebben natuurlijk veel te maken met materiële welvaart. Het verband tussen welvaart en geluk is in beeld gebracht op **overzicht 4**. De lezer kan in de puntenwolk ook een patroon van afnemende meeropbrengst ontwaren. Boven een inkomen van \$10.000 per hoofd van de bevolking voegt verdere welvaartsgroei nauwelijks meer toe aan het gemiddelde geluk.

Soortgelijke analyses laten zien dat mensen ook meer voldoening in het leven scheppen naarmate het land waar zij wonen meer rechtszekerheid biedt **overzicht 6** en de vrijheid er groter is. Anders dan in het geval van materiële welvaart is daar echter geen patroon van afnemende meeropbrengst te zien. **Overzicht 5** brengt het verband met (afwezigheid van) corruptie in beeld. In deze puntenwolk tekent zich een lineair verband af.

De correlaties hoeven niet te betekenen dat welvaart, rechtszekerheid en vrijheid oorzaken van geluk zijn. Mogelijk zijn ze eerder een gevolg van geluk en zijn de verschillen in geluk tussen landen een kwestie van nationaal karakter. Die verklaring sluit echter niet aan op het feit dat gemiddeld geluk in landen toch vrij veranderlijk blijkt. In **overzicht 9** zullen we zien dat aansluiting bij de Europese Unie een sterke toename van geluk inluidde in Spanje, terwijl de ineenstorting van de Sovjet Unie gepaard ging met een dramatische

achteruitgang in geluk. Het geobserveerde patroon van verminderende meeropbrengst van materiële welvaart valt ook niet goed te verklaren in termen van volkskarakter.

Overzicht 5 brengt de correlaties met een aantal van dit soort maatschappijkenmerken in beeld. In weerwil van politiek correcte gedachten over gelijkwaardigheid van culturen blijken mensen toch duidelijk gelukkiger te zijn in de westerse wereld. Kennelijk sluiten sommige samenlevingen beter aan op de menselijke aard dan anderen, net zo goed als niet iedere sloot even geschikt is voor de kikker. Dat lijkt onbegrijpelijk als men geluk opvat als vervulling van een cultureel bepaald levensplan, maar is niet zo vreemd als men aanneemt dat geluk meer te maken heeft met vervulling van algemeen menselijke behoeften.

Overzicht 5 bevat nog meer verrassingen. Het feit dat mensen gelukkiger blijken in de meest rijke en individualistische landen is in tegenspraak met theorieën over toenemende vervreemding in de moderne samenleving en met nostalgische beelden over pastoraal geluk. Ook in tegenspraak met het gangbare beeld is dat mensen niet gelukkiger blijken in landen met een sterk ontwikkelde verzorgingsstaat. Elders heb ik dat in detail uitgezocht (Veenhoven 2000b). Nader onderzoek leert zelfs dat ook werkelozen niet gelukkiger zijn in de landen waar relatief veel wordt uitgegeven aan sociale verzekeringen (Ouweneel 2002).

Die tegen-intuïtieve uitkomsten zullen voor menigeen reden zijn om dit onderzoek ter zijde te schuiven, maar het feit dat er soms wat anders uitkomt dan men verwacht markeert juist het belang ervan.

Positie in samenleving

Het empirisch onderzoek naar geluk was aanvankelijk sterk gericht op sociaal-economische verschillen binnen landen. Onderzoek van het eerste uur werd geïnstigeerd door aanbieders van sociale voorzieningen en zocht legitimatie voor verdere verbreding van diensten aan achtergestelden. Groot was de teleurstelling toen bleek dat er maar weinig verband is tussen geluk en 'deprivatie'.

Meer dan de sociaal-economische positie bleek de sociaal-emotionele positie van belang. Mensen zonder vaste partner en weinig vrienden zijn gemiddeld minder gelukkig¹¹. Zelfgekozen intieme relaties blijken hierbij belangrijker dan inbedding in de lokale 'gemeenschap'.

Deze effecten op geluk zijn niet in alle landen hetzelfde. Inkomen maakt heel wat meer uit in arme landen dan in rijke landen. Dat sluit aan bij de gesignaleerde afnemende meeropbrengst van welvaart. Anderzijds blijkt het verschil in geluk tussen gehuwden en ongehuwden overal ter wereld ongeveer even groot. Kennelijk is de behoefte aan een partner universeel. **Overzicht 7** vat enige bevindingen samen.

1.3.2 Levensvaardigheid

Geluk wordt ook bepaald door de mate waarin omgevingskansen benut kunnen worden. Bij het ontbreken van essentiële levensvaardigheden kan men zelfs in het Paradijs nog ongelukkig zijn. **Overzicht 8** vat enige bevindingen samen.

Gezondheid

Bij de levensvaardigheden gaat het allereerst om 'storingsvrij' functioneren, dwz dat er niet iets mis is met lichaam of geest. Er is dan ook een duidelijk verband tussen geluk en lichamelijke gezondheid, waarbij echter opvalt dat mensen toch redelijk gelukkig kunnen zijn ondanks ernstige beperkingen. Het verband met psychische gezondheid is sterker. Relatief kleine psychische stoornissen kunnen het geluk al heel nadelig beïnvloeden. Dat effect lijkt zich met name voor te doen in individualistische landen. In die landen is het effect op levenskeuzen en relaties ook groter.

Autonomie

Dit sluit aan bij allerlei bevindingen die duiden op een positief effect van psychologische autonomie. Gelukkige mensen onderscheiden zich door een duidelijk en positief zelfbeeld. Ze zijn ook assertief en kunnen tegen een stootje. Ze gaan er van uit dat ze greep hebben op het eigen bestaan (interne controle orientatie) en handelen daar ook naar. Dat zijn natuurlijk weer eigenschappen die goed van pas komen in een individualistische samenleving. Het verband met geluk blijkt dan ook minder sterk in collectivistische landen zoals Japan.

Levenskunst

Ongetwijfeld spelen ook verschillen in persoonlijke levenskunst een rol, maar dat aspect laat zich vooralsnog minder makkelijk documenteren. Toch zijn er wel aanwijzingen dat bepaalde levensstijlen niet erg bevredigend zijn. Exclusief materialistisch georiënteerde mensen blijken gemiddeld minder plezier in het leven te scheppen. Voor mensen die het steeds in kicks zoeken geldt hetzelfde. Een leven van gematigde en gevarieerde genoegens lijkt op den duur het meest bevredigd. Epicures wordt daarmee in het gelijk gesteld.

Het blijft nog goddeels gissen hoe al die omstandigheden zich uiteindelijk in levensvoldoening vertalen. Er zijn wel modellen in omloop (Veenhoven 1997: 46) maar het onderzoek naar causale processen staat nog in de kinderschoenen. Voor toepassing in beleid is dat overigens geen overwegend bezwaar. We moeten weten *wat* werkt, maar niet noodzakelijk precies *hoe* het werkt. Van veel geneesmiddelen is de werking ook nog onbekend terwijl ze toch onmiskenbaar bijdragen tot een betere gezondheid.

1.3.3 Is geluk veranderbaar?

Het voorafgaande doet vermoeden dat geluk beleidsmatig bevorderd kan worden; op macroniveau onder meer door uitbanning van echte armoede, corruptie en onderdrukking en op microniveau door het bevorderen van intieme netwerken. Er wordt echter betwijfeld dat dit soort verbeteringen echt bijdraagt tot geluk.

Een gangbare theorie in dit verband is dat geluk berust op sociale vergelijking en dat iedere verbetering teniet wordt gedaan door verschuiving van het referentie niveau. Van Praag (1993) heeft naam gemaakt met onderzoek waaruit bleek dat inkomensstijging inderdaad 'reference drift' veroorzaakt en dat dit de winst aan inkomenssatisfactie snel neutraliseert.

Een andere theorie luidt dat geluk een vrijwel onveranderbare trek is, en dat verbetering van de wereld de mensen dus niet gelukkiger maakt. Individuele varianten van die theorie veronderstellen dat geluk goddeels erfelijk is (Lykken 1999) of dat

waardering van het bestaan goedgevoeld bepaald wordt door vroege ervaringen (Lieberman 1970). Een collectieve versie gaat er van uit dat de waardering van het bestaan sterk gekleurd wordt door het 'volkskarakter' en dat het gemiddelde geluk in een land daarom eerder de ervaringen van vorige generaties weerspiegelt, dan de huidige levensomstandigheden (Inglehart 1990).

Al die overwegingen leiden tot de conclusie dat planmatige bevordering van geluk illusoir is. Pogingen om groter geluk voor het grootste aantal te bewerkstelligen kunnen dus alleen maar op teleurstellingen uitlopen, of erger, ons van de wal in de sloot helpen.

Geluk niet relatief

Als geluk zit in het beter af zijn dan de burens, moeten er in een land ongeveer evenveel gelukkige als ongelukkige mensen zijn, en moet - op een schaal van 0 tot 10 - het gemiddelde rond de 5 liggen. In **overzicht 3** hebben we echter gezien dat het gemiddelde in veel landen ver boven neutraal ligt. Als geluk een kwestie van vergelijking is zou relatieve welvaart er ook meer toe moeten doen dan absolute welvaart, maar uit **overzicht 4** kan men afleiden dat dit niet het geval is. Elders heb ik nog meer van dit soort toetsingen gerapporteerd (Veenhoven 1991, 1995). Ook daarbij werd de vergelijkingstheorie van geluk niet bevestigd.

Sommige deelsatisfacties berusten wèl in belangrijke mate op vergelijking, omdat er over het object geen gevoelsmatige informatie beschikbaar is. Dat is onder meer het geval bij inkomensvredigheid. Dat is echter anders bij seksuele satisfactie, waarbij we het voornamelijk van affectieve ervaring moeten hebben. Ook bij levensvoldoening is er een belangrijke bron van affectieve informatie, namelijk ons stemmingsniveau. Zoals al opgemerkt blijkt affectieve informatie te domineren in het totaal oordeel over het bestaan.

Geluk geen vaste trek

Geluk verandert niet van vandaag op morgen, maar blijft ook niet altijd hetzelfde. Bij een langlopend vervolg onderzoek in een steekproef uit de Duitse bevolking bleek na tien jaar nog maar 38% van de oorspronkelijke volgorde terug te vinden (Ehrhardt e.a. 2000). De mate waarin iemand voldoening in het leven schept hangt deels af van stabiele bronnen, zoals persoonlijkheid en sociale positie, maar wordt ook bepaald door wisselende ervaringen van alle dag. Grote levensgebeurtenissen kunnen de balans van prettige en onprettige ervaringen structureel veranderen en daarmee dus ook het geluk. Bijvoorbeeld, het overlijden van een partner doet de levensvoldoening gemiddeld met twee punten dalen, waarvan één punt blijvend.

Geluk blijkt ook geen kwestie van een cultureel bepaalde visie op het leven. De verschillen in gemiddeld geluk in landen kunnen grotendeels verklaard worden uit variatie in kwaliteit van levensomstandigheden. De maatschappijenmerken in **overzicht 4** verklaren te samen ruim 80%¹² van de verschillen in gemiddeld geluk tussen die 65 landen. Voorts blijken migranten qua geluk snel de kleur van het land van vestiging aan te nemen. Griekse migranten in Australië zijn bijvoorbeeld aanmerkelijk gelukkiger dan de gemiddelde Griek in Griekenland en vrijwel even gelukkig als de gemiddelde Australiër (Veenhoven 1994: 142/3). Dat duidt er niet op dat geluk bepaald wordt door een basisattitude die vanuit het land van herkomst wordt meegenomen.

Dat geluk geen vaste trek is blijkt ook uit verandering in gemiddeld geluk in landen. In

overzicht 9 zien we dat het gemiddeld geluk sterk steeg in Spanje en dramatisch daalde in Rusland. In Nederland was de verandering minder spectaculair, maar steeg het geluk sinds 1973 toch met 0,05% per jaar. Als geluk verankerd is in genen of volkskarakter zouden we in alle drie de gevallen horizontale lijnen hebben moeten zien.

Vanuit een functionalistisch gezichtspunt is het ook niet erg aannemelijk dat geluk onveranderlijk is. Zoals al aangestipt kan men geluk zien als deel van onze adaptieve uitrusting. In die visie reflecteert geluk de mate waarin behoeften bevredigd worden en informeert daarmee over de leefbaarheid van de omgeving en over de adequaatheid van eigen gedrag daarbinnen. Anders dan 'emotie' is geluk geen probleemspecifiek signaal, maar meer een globaal achtergrondsignaal waarmee de algehele toestand van het organisme in het oog wordt gehouden. Als zodanig zijn gewaarwordingen van ongeluk en geluk vergelijkbaar met rode en groene signaallichtjes op sommige machines. Rode lichtjes signaleren *dat* er iets aan de hand is, maar niet *wat*. Groen betekent dat de machine naar behoren draait. Zo bezien zou het wel vreemd zijn als aan de menselijke machine steeds hetzelfde lichtje bleef branden. Als geluk een vaste karaktertrek is valt ook niet te begrijpen waarom het besef ervan überhaupt in het menselijk repertoire is gekomen en waarom de ervaring zo indringend is.

Conclusie:

Geluk in de zin van levensvoldoening is bruikbaar als richtsnoer voor beleid. Het is een duidelijk begrip dat ook goed meetbaar is. Voorwaarden voor het geluk van de gemiddelde burger zijn kenbaar en tot op zekere hoogte ook manipuleerbaar. Theorieën die impliceren dat geluk onveranderbaar is zijn onjuist gebleken.

2 VEILIGHEID EN GELUK

Nu terug naar de vraag of geluk ook een hanteerbaar richtsnoer is voor het veiligheidsbeleid. Helpt het bij het stellen van prioriteiten in de aanpak van verschillende veiligheidsproblemen en zegt het iets over de vereiste mate van veiligheid in de samenleving? Hieronder een eerste verkenning.

2.1 Wat voor onveiligheid raakt geluk het meest?

Veiligheid gaat in de eerste plaats om bescherming tegen een vroegtijdige dood. Een in het oog lopend aspect daarvan is de kans om vermoord te worden. In **overzicht 10** is het gemiddeld geluk per land afgezet tegen het aantal sterfgevallen door moord. Zoals te verwachten tekent zich een negatief verband af, hoe meer moord, hoe minder geluk. Het verband is echter niet sterk en op het oog ook nauwelijks zichtbaar. In de Latijns Amerikaanse landen is het aantal moorden relatief hoog, maar zijn de mensen toch redelijk gelukkig. Uitsplitsing naar werelddeel verandert dat beeld niet. Ook als de Latijns Amerikaanse landen apart worden genomen zien we maar een licht negatief verband. Hetzelfde geldt voor de westerse landen en voor de voormalig communistische landen. Zie **bijlage 1**.

Zekerheid van lijfsbehoud wordt ook bepaald door de kans om door een ongeval om het leven te komen. Dit aspect staat minder in de publieke belangstelling, maar het verband

met geluk is aanzienlijk groter. In [overzicht 11](#) is nu wel een duidelijk verband herkenbaar. Dat verband is ook te zien binnen ieder van de werelddelen apart. Zie [bijlage 2](#). Dat dit verband zoveel sterker is dan het verband met moord kan verschillende redenen hebben: er worden veel meer mensen getroffen door ongevallen dan door moord en de incidentie van ongevallen heeft wellicht te maken met het algemeen klimaat van zorgvuldigheid dan de incidentie van moord. Het is opmerkelijk dat de relatief grote zichtbaarheid van moord daar kennelijk niet tegenop weegt.

Een ander aspect van veiligheid is materiele bestaanszekerheid in een land. Bestaanszekerheid wordt allereerst bepaald door het algemene welvaartsniveau. In [overzicht 3](#) hebben we al gezien dat er een sterk verband is tussen welvaart en geluk, maar dat daarbij ook sprake is van een patroon van verminderende meeropbrengst.

Naast welvaart kan ook sociale zekerheid van invloed zijn. Zoals al opgemerkt blijkt dat echter nauwelijks het geval. Burgers zijn niet gelukkiger te zijn in landen met een uitgebreid stelsel van sociale voorzieningen dan in even rijke landen waar Vader Staat minder scheutig is. Elders heb ik dat in meer detail gerapporteerd (Veenhoven 2000b).

Een laatste aspect van de veiligheidssituatie in het land is de rechtszekerheid. Rechtszekerheid blijkt onder meer uit het voorkomen van corruptie. De relatie tussen geluk en corruptie is al eerder in beeld gebracht ([overzicht 4](#)). Ook hier zagen we een sterk negatief verband.

Al deze verbanden zijn natuurlijk niet geheel onafhankelijk van elkaar; ongevallen en corruptie komen meer voor in arme landen en de geobserveerde correlaties zouden dus wel eens goeddeels een effect van welvaart kunnen zijn. Als welvaart constant wordt gehouden worden de verbanden inderdaad kleiner, maar blijven toch aanzienlijk. De relatieve sterkte van de verbanden verandert ook niet. Zie [overzicht 12](#).

Conclusie

De geobserveerde rangorde in relaties met geluk kan gebruikt worden bij het stellen van prioriteiten. Vanuit een utilitaristisch perspectief verdient preventie van ongevallen dan prioriteit. Investeren in sociale zekerheid is vanuit dit perspectief niet nodig.

2.2 Hoeveel onveiligheid kunnen wij hebben?

In de krant lezen we regelmatig over rampen en gevaren en over groeiend onbehagen daarover. Politieke ondernemers roepen op tot grotere inspanningen voor een veiliger samenleving. Dat roept twee vragen op, ten eerste de vraag of de samenleving echt steeds onveiliger wordt en ten tweede de vraag of die onveiligheid nog wel aankunnen.

Voor een antwoord op de eerste vraag kunnen we terecht bij een uitgebreide veiligheidsstatistiek, waaronder ongevallenregistraties en slachtofferenquêtes. Het beeld dat daaruit naar voren komt is gemengd, in sommige opzichten is de veiligheid er op achteruit gegaan (bv geweldsmisdrijven) maar de veiligheidssituatie is ook in veel opzichten verbeterd (bv verkeersdoden). Het is moeilijk daaraan een totaaloordeel te verbinden, omdat de relatieve ernst van die risico's niet goed gekwantificeerd kan worden.

De tweede vraag kan beantwoord worden door te kijken naar gevolgen voor geluk. Als de inwoners van een land over het algemeen gelukkig zijn is de veiligheidssituatie kennelijk dragelijk, ook al is die situatie misschien verre van ideaal. Als sprake is van een

daling in geluk en die daling volgt op verslechtering van de veiligheidssituatie in het land is dat een aanwijzing dat de onveiligheid het incasseringsvermogen te boven gaat, zeker als het gemiddeld gelukscijfer onder de 5 daalt.

2.2.1 Trend geluk

Sinds 1974 wordt jaarlijks gemeten hoe gelukkig mensen zijn in Nederland. Die meting is onderdeel van de Eurobarometer-enquete die tweemaal per jaar wordt gehouden in alle lidstaten van de EU. In [overzicht 9](#) hebben we al gezien wat voor trendlijnen dat oplevert. De vraag is nu of die gegevens steun bieden aan de gedachte dat de samenleving de laatste decennia te onveilig is geworden.

Op [overzicht 13](#) zien we weer de trendlijn van geluk in Nederland, nu met vermelding van enige bedreigende gebeurtenissen in die periode. Er vallen twee dingen op: Ten eerste is geen sprake van afname van geluk. Het gemiddelde stijgt enigszins; de hellingscoëfficiënt is 0,125. Als er al sprake was van afnemende veiligheid, dan heeft dat het geluk dus kennelijk niet aangetast. Ten tweede blijkt dat de verschillende crises ook nauwelijks een tijdelijke deuk in het geluk slaan. Kennelijk valt er dus wel te leven met dat soort onheil.

Analyse van trends in andere EU-landen geeft een zelfde beeld. Zie [bijlage 3](#).

2.2.2 Trend stress

Dit beeld van hoge en stijgende levensvoldoening is natuurlijk een doorn in het oog van onheilsprofeten, en uit die hoek klinken ook twijfels over de waarde van dit soort gegevens. In dat verband wordt onder meer beweerd dat mensen hun angsten verdringen en zich uit zelfbehoud gelukkiger voordoen dan ze eigenlijk zijn. Hun werkelijke onbehagen zou blijken uit een ware epidemie van stress gerelateerde aandoeningen.

Die gedachte wordt aardig geïllustreerd in de strip op de volgende bladzijde. We zien daar een modaal Amerikaans gezin duf voor de buis hangen. Bij het zien van de aanslag op de Twin Towers schikken ze hevig en rijzen de haren hen ten berge. Nog geen week later is de manifeste schrik gezakt en hangen ze weer even duf voor de buis, maar blijkens hun rechtopstaande haren staan ze nog steeds latent onder stress.

Is dat beeld illustratief voor de gemiddelde burger in de hedendaagse risico samenleving? Trendonderzoek naar stress kan daarover uitsluitsel geven. In Duitsland wordt de ontwikkeling van stress gevolgd in de driejaarlijkse 'Wohlfahrts' enquête. Daarbij wordt gevraagd naar typische symptomen van stress, zoals angstigheid, trillerigheid en een gevoel van uitputting. De uitkomsten zijn weergegeven in [overzicht 14](#). We zien daar een lichte afname. In Nederland wordt soortgelijk onderzoek gedaan naar psychosomatische gezondheidsklachten. Daarin tekent zich geen verandering af. Alweer dus geen bevestiging van de idee van toenemende onveiligheid die ons te veel wordt.

Betekent dit dat mensen ongevoelig zijn voor de veiligheidssituatie in het land? Bepaald niet. Bij groot onheil zien we wel degelijk een daling in het geluk. In [overzicht 9](#) hebben we gezien hoe dramatisch het geluk daalde in Rusland toen de communistische samenleving daar desintegreerde. Ook uit [overzicht 12](#) hebben we kunnen aflezen dat er niet goed te leven valt in een chronisch onveilige samenleving.

2.3 Conclusie

De ernst de veiligheidsproblemen in een land kan worden afgelezen aan het gemiddeld geluk van de burgers. Toepassing van dat criterium relativeert de recente politieke commotie rond het veiligheidsvraagstuk in Nederland.

Overzicht 1
Kwaliteiten van leven

	<i>Extern</i>	<i>Intern</i>
<i>Levenskansen</i>	Leefbaarheid	Levensbekwaamheid
<i>Levensuitkomsten</i>	Nut	<u>Satisfactie</u>

Overzicht 2
Varianten van satisfactie

	<i>Voorbijgaand</i>	<i>Duurzaam</i>
<i>Levensdeel</i>	Genietingen	Deelsatisfacties
<i>Leven als geheel</i>	Topervaring	<u>Levensvoldoening</u> (geluk)

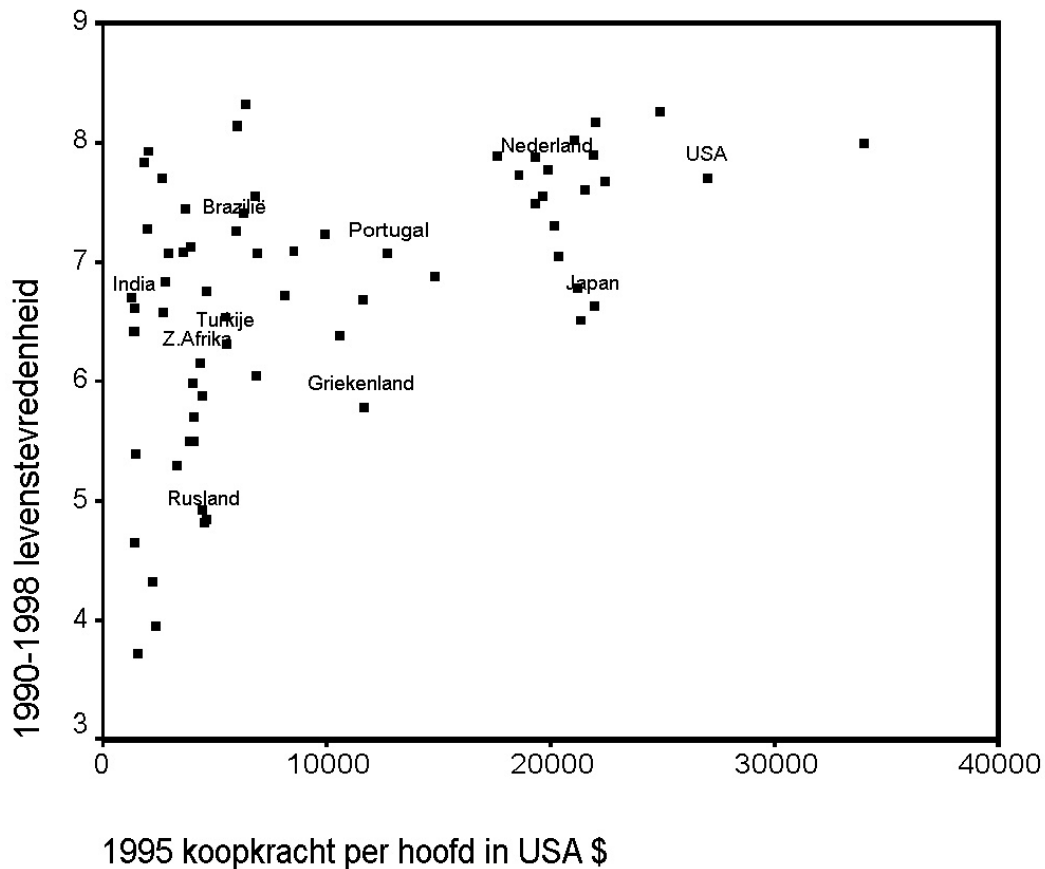
Overzicht 3

Levenstevredenheid in diverse landen rond 1995: rapportcijfers 0-10¹³

• Zwitserland	7.95
• Zweden	7.52
• Nederland	7.51
• USA	7.46
• België	7.39
• Duitsland (West)	6.92
• Frankrijk	6.43
• Japan	6.36
• India	6,15
• Polen	6.03
• Hongarije	5.60
• Rusland	4.51

Bron: World Database of Happiness (WDH 2002), Catalog of Happiness in Nations, tabel 122C
 Data Nederland, België en Frankrijk uit 1990

Overzicht 4

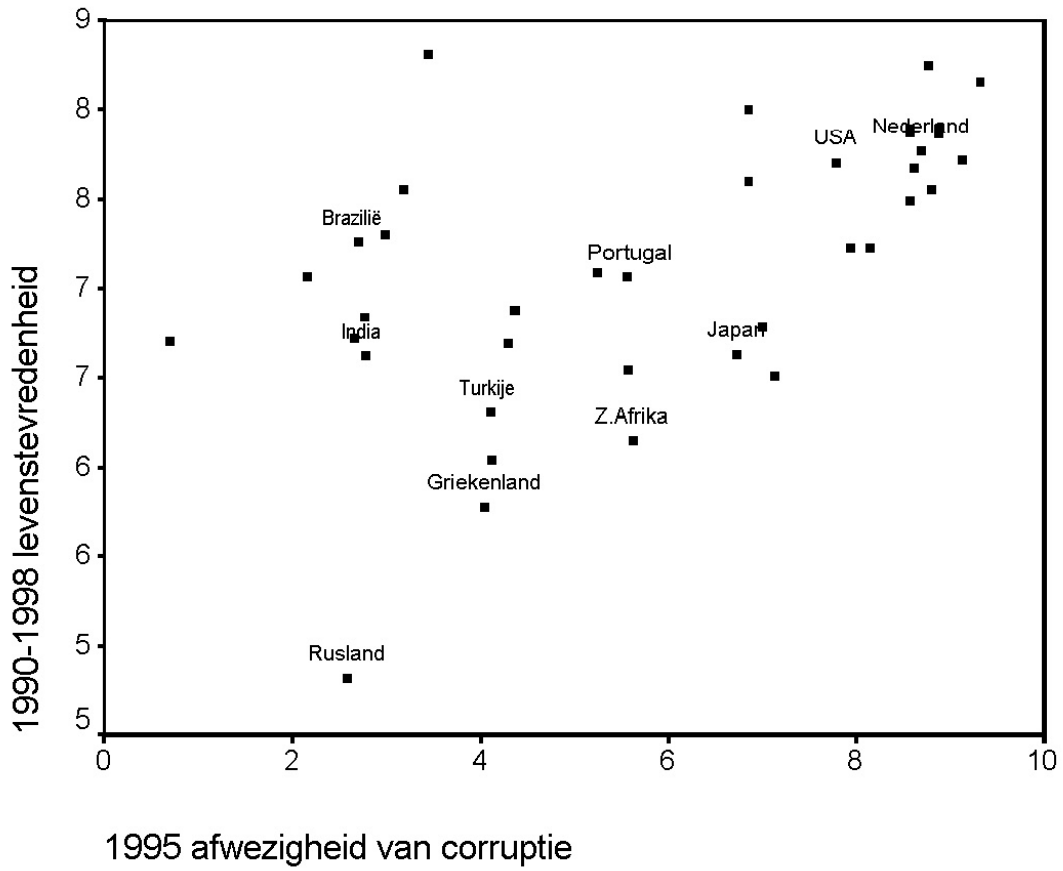
Welvaart¹⁴ en geluk¹⁵ in 60 landen rond 1995

Overzicht 5

Geluk en samenleving in 65 landen 1995

<i>Landkenmerken</i>	<i>correlatie met geluk¹⁶</i>	<i>N</i>
Koopkracht¹⁷	+0.64	60
Rechtszekerheid		
• effectieve burgerrechten ¹⁸	+0.36	62
• afwezigheid corruptie ¹⁹	+0.54	40
• moord ²⁰	-0.36	52
Vrijheid		
• economisch ²¹	+0.62	54
• politiek ²²	+0.30	62
• privaat ²³	+0.34	49
Gelijkheid		
• in inkomens ²⁴	-0.00	45
• tussen man/vrouw ²⁵	+0.16	46
Burgerschap		
• actief in verenigingen ²⁶	+0.50	60
• voorkeur voor participatief leiderschap ²⁷	+0.39	57
Pluriformiteit		
• % migranten ²⁸	+0.32	43
• tolerantie van minderheden ²⁹	+0.57	61
Moderniteit		
• opleiding ³⁰	+0.32	60
• informatisering ³¹	+0.66	51
• urbanisering ³²	+0.31	60
verklaarde variantie (R ²)	83%	

Overzicht 6
Afwezigheid van corruptie³³ en geluk³⁴ in 40 landen

Overzicht 7

Geluk en sociale positie**Stand**

- inkomen +
- opleiding ±
- beroepsaanzien +

Sociale participatie

- werk ±
- verenigingsdeelname +

Primair netwerk

- levenspartner ++
- kinderen 0
- vrienden +

Verband: ++ sterk positief, + matig positief, 0 geen verband, ± wisselend

Bron: World Database of Happiness (WDH 2002), Catalog of Correlational Findings

Overzicht 8

Geluk en persoonlijke eigenschappen**Bekwaamheden**

- Lichamelijke gezondheid +
- Geestelijke gezondheid ++
- IQ 0

Persoonlijkheid

- Interne controle oriëntatie ++
- Extraversie +
- Agressie -

Waarden

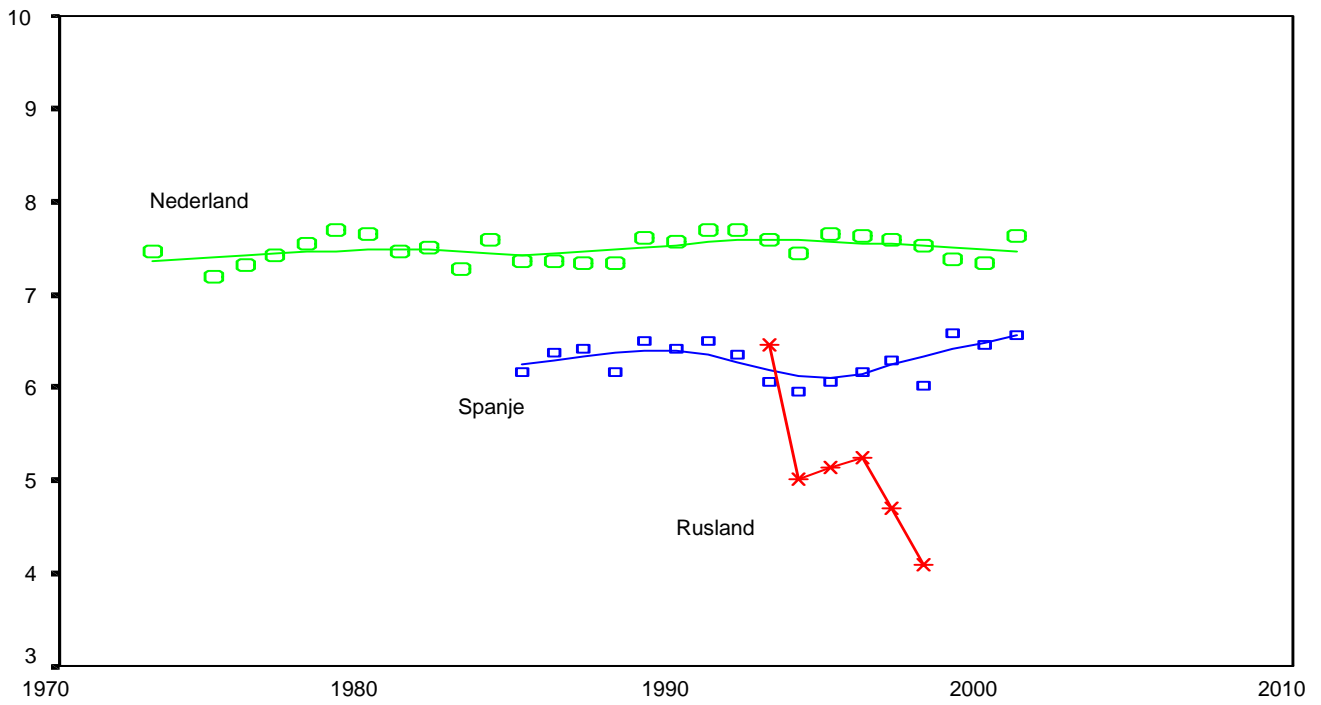
- Lustaanvaarding +
- Materialisme -
- Sociaal ++

++ = sterk positief, + = matig positief, 0 = geen verband, - = negatief verband

Bron: World Database of Happiness (WDH 2002), Catalog of Correlational Findings

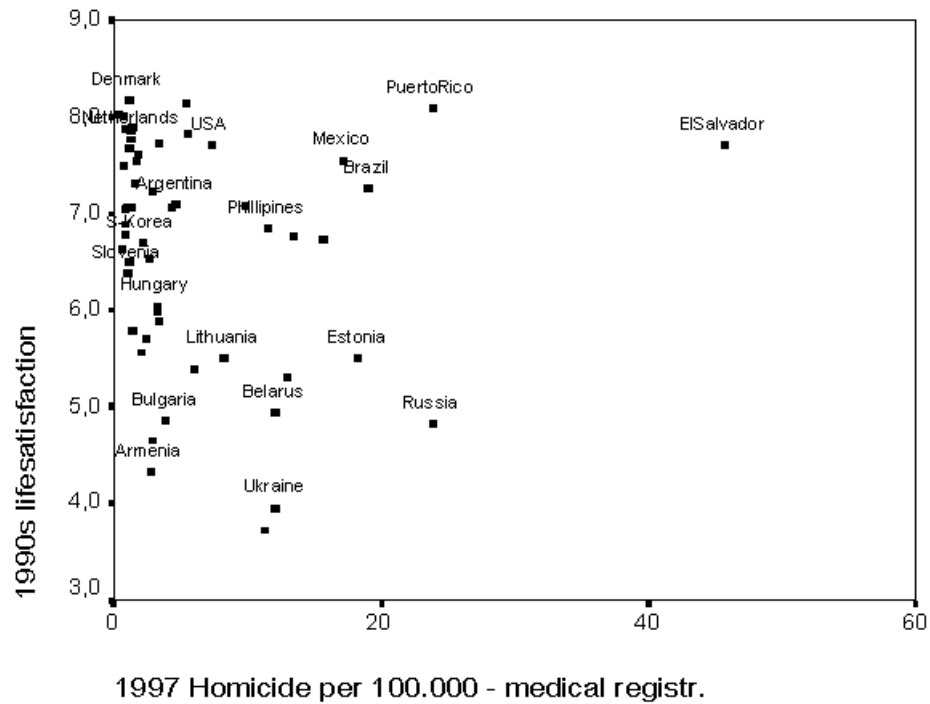
Overzicht 9

Trend in gemiddeld geluk in landen

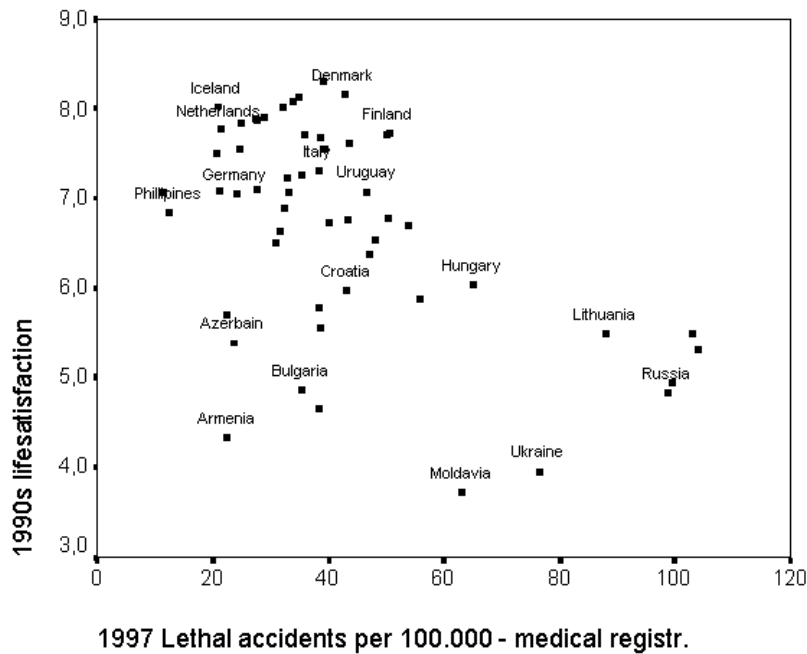

Bron: World Database of Happiness (WDH 2002), Catalog of Happiness in Nations

Overzicht 10
Geluk en moord in landen

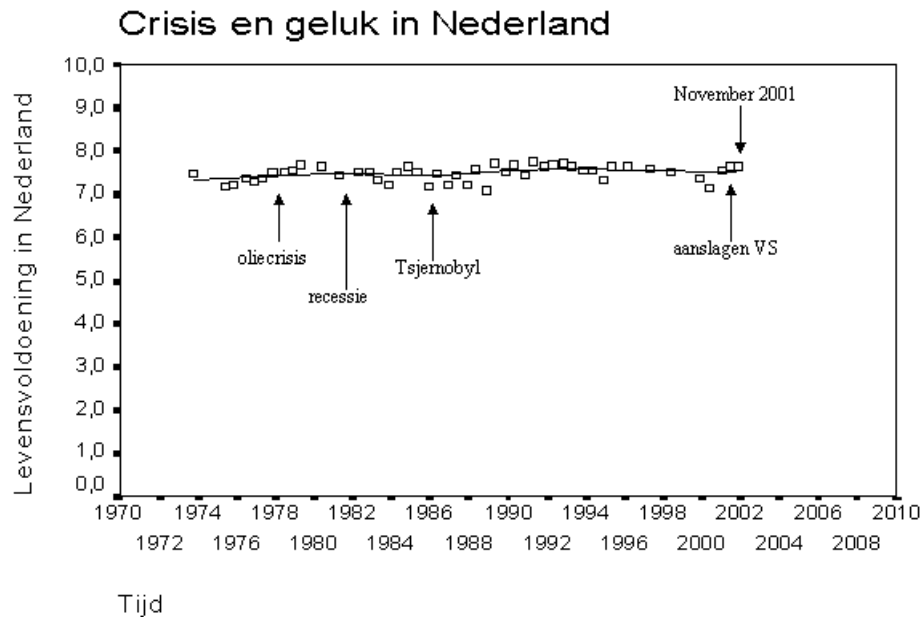
Overzicht 11
Geluk en dodelijke ongevallen in landen

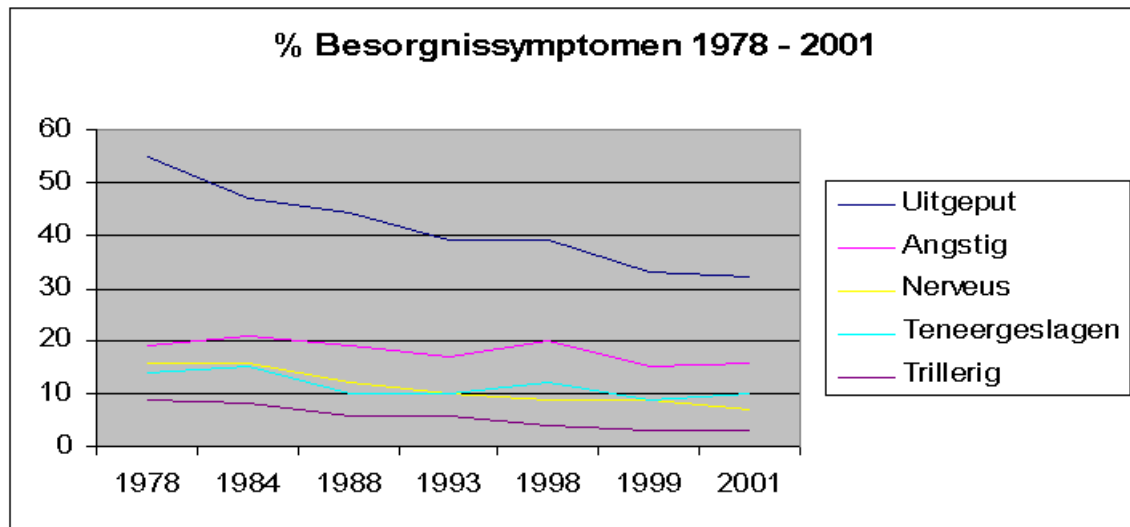
Overzicht 12 Geluk en veiligheid in landen

	<i>ruwe correlatie</i>	<i>welvaart constant</i>
Fysieke veiligheid		
• Moord	$r = -.36$	$r_p = -.20$
• Dodelijke ongevallen	$r = -.53$	$r_p = -.41$
Materiele bestaanszekerheid		
• Koopkracht	$r = +.64$	---
• Sociale zekerheid	$r = +.17$	$r_p = -.35$
Rechtszekerheid		
• Corruptie	$r = -.66$	$r_p = -.37$

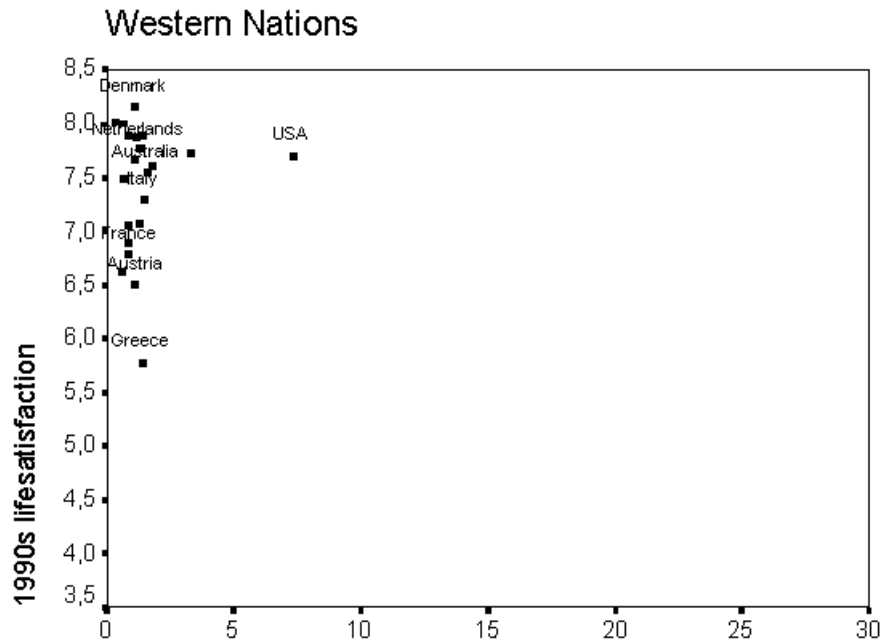
Overzicht 13 Crisis en geluk in Nederland

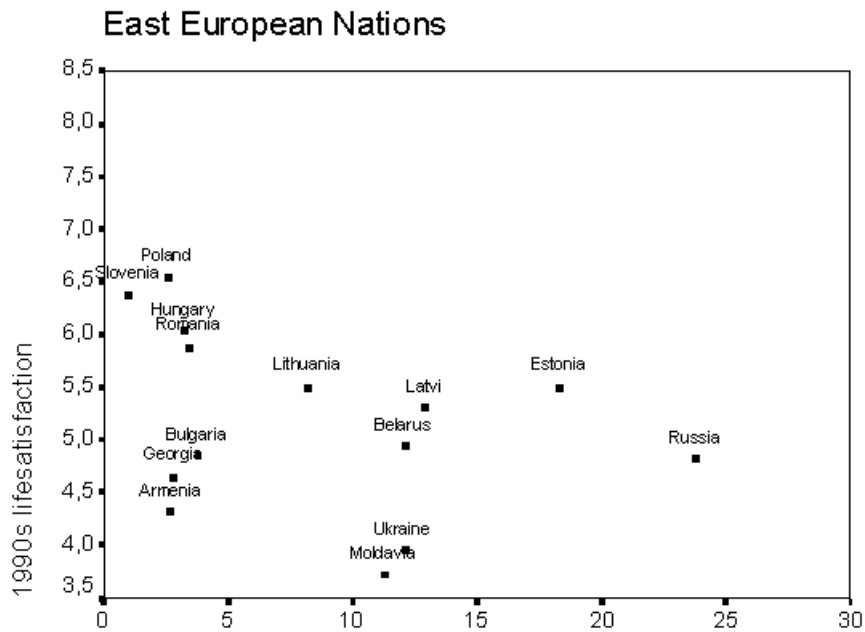
Overzicht 14
Stresssymptomen in Duitsland

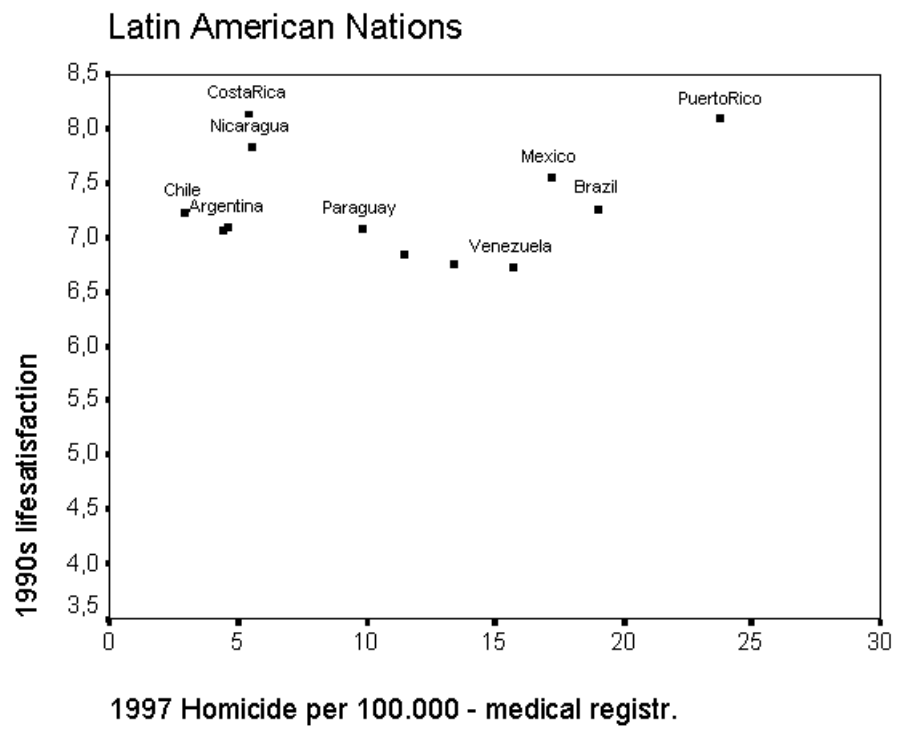
Bijlage 1
Moord en geluk in drie werelddelen

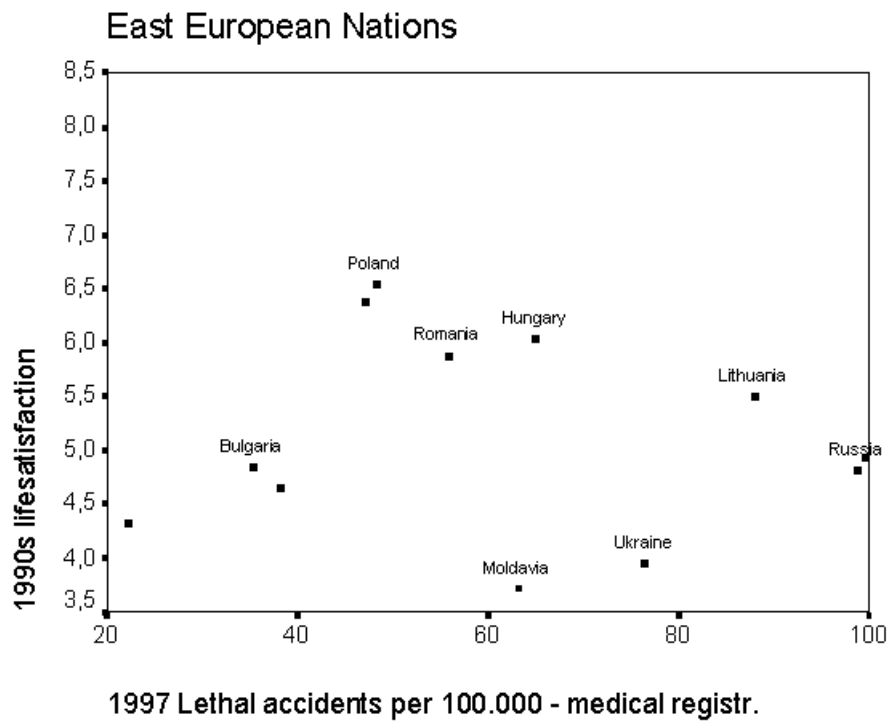
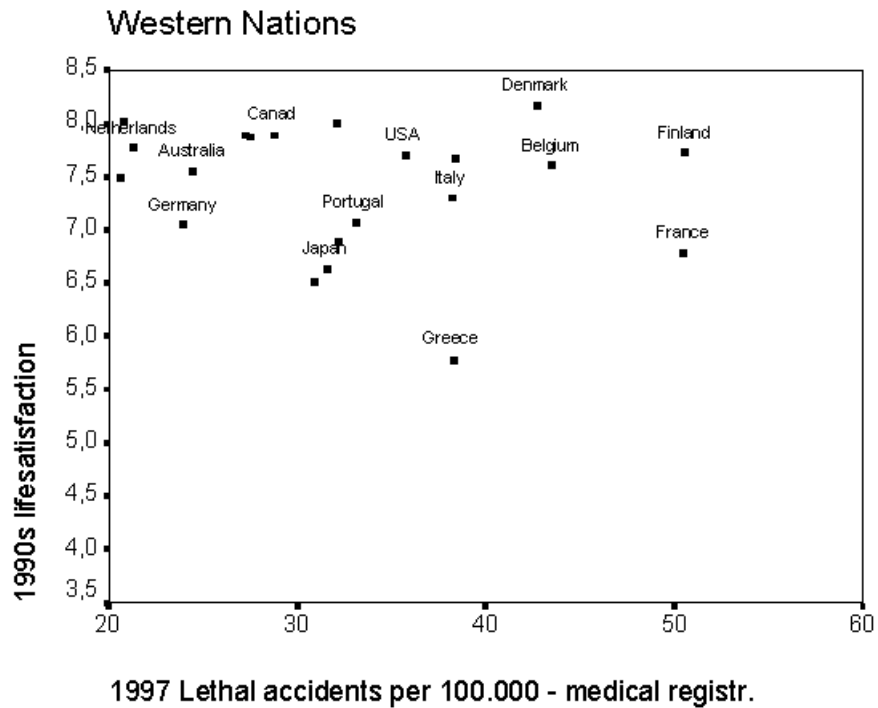
1997 Homicide per 100.000 - medical registr.

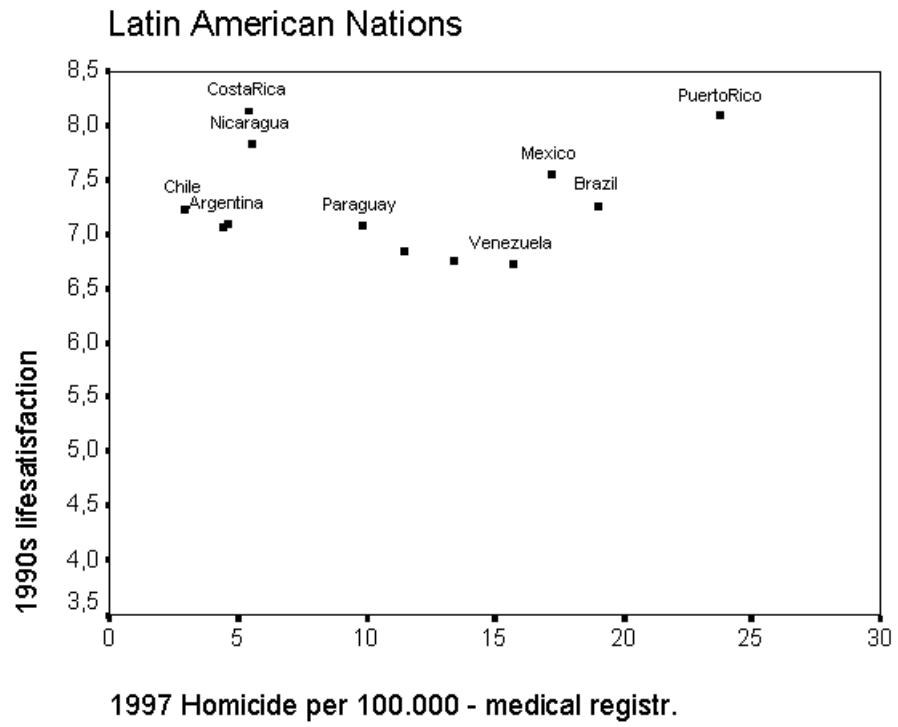

1997 Homicide per 100.000 - medical registr.

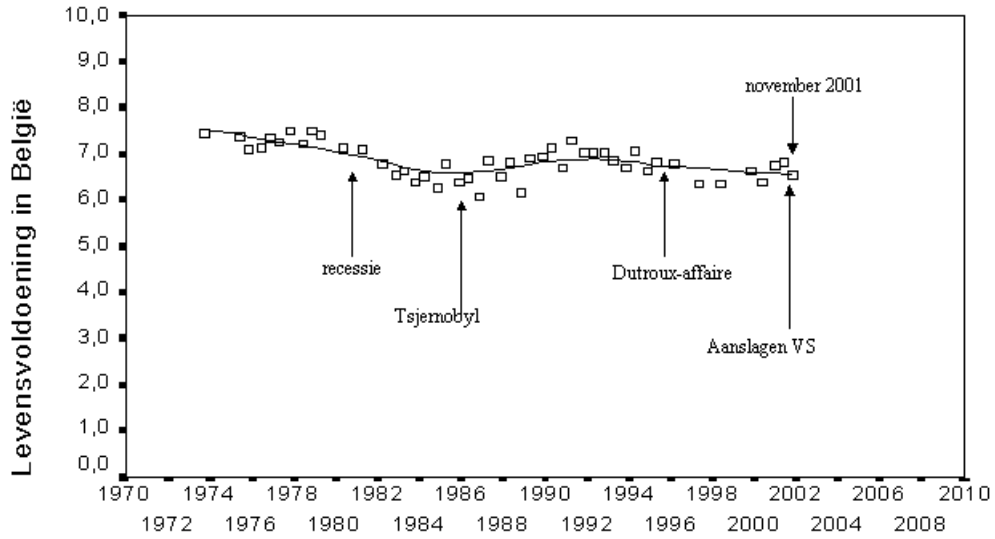
Bijlage 2
Dodelijke ongevallen en geluk in drie werelddelen

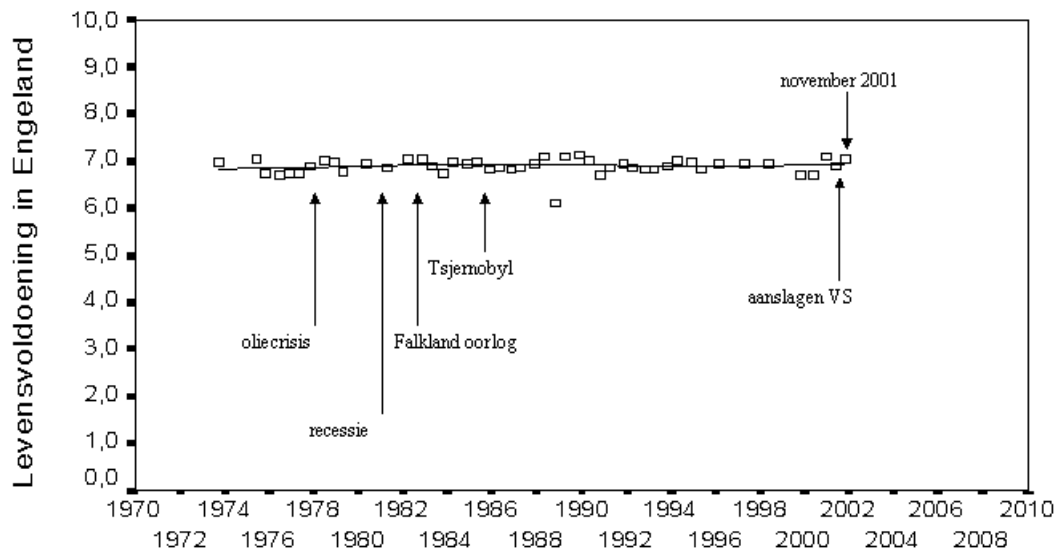
Bijlage 3
Trend in geluk in drie landen

Crisis en geluk in België

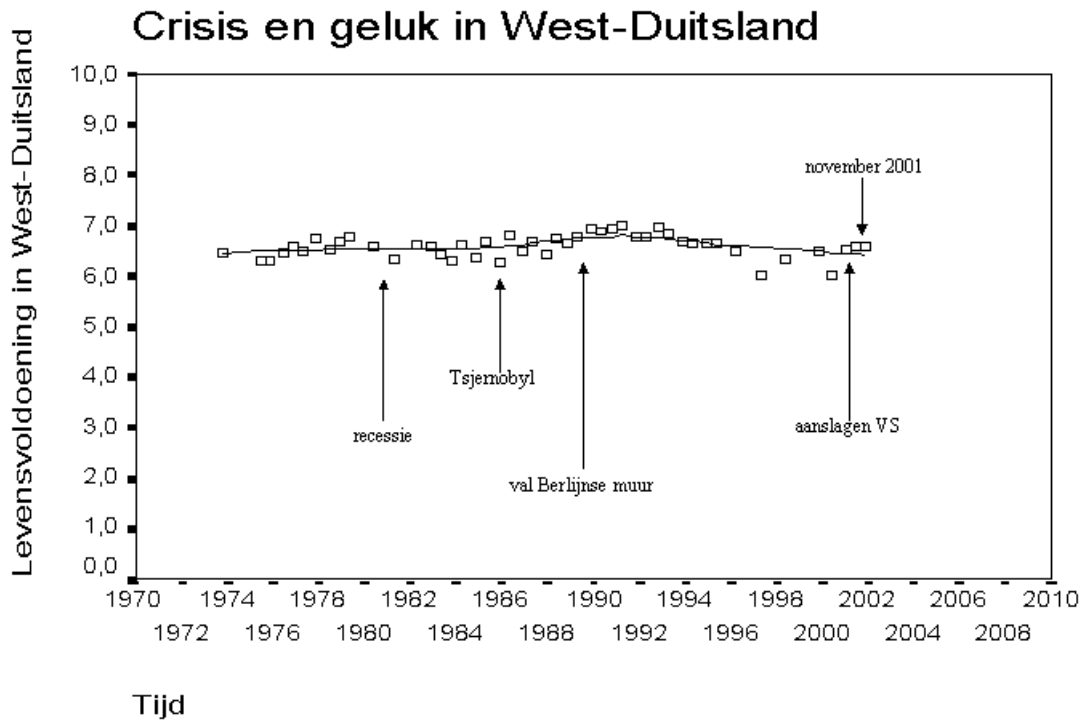

Tijd

Crisis en geluk in Engeland

Tijd

Literatuur

Argyle, M. (2002)

The Psychology of Happiness.

Methuen, London, UK. 3rd revised edition

Den Hartog, D.N., House, R.J., Hanges, P.J., Ruiz-Quintanilla, S. & Dorfman, P.W. (1999)

Culture specific and cross culturally generalizable implicit leadership theories: are attributes of charismatic/transformational leadership universally endorsed?

Leadership Quarterly, vol. 10, pp. 219-256

Diener, E., Suh, E.M. Lucas, R.E., Smith, H.L. (1999)

Subjective Well-being: Three Decades of Progress.

Psychological Bulletin, Vol. 125, Nr. 2, 276 - 301.

Dijkstra, G. (2000)

A larger pie through a fair share? Gender equality and economic performance

Institute of Social Studies, working paper 315, The Hague, The Netherlands

Ehrhardt, J., Veenhoven, R. & Saris, W. (2000)

Stability of life-satisfaction over time. Analysis of change in ranks in a national population.

Journal Of Happiness Studies, vol.1, pp. 177-205

Freedom House

Freedom in the world 2000

www.freedomhouse.org/research

Gwartney, J.D. & Lawson, R.A. (2000)

Economic Freedom in the world 1975-2000

www.fraserinstitute.ca/publications

Inglehart, R. (1990)

Culture Shift in Advanced Industrial Society.

Princeton University Press, New Jersey, USA.

Kahneman, D. (2000)

Objective Happiness.

In: Kahneman, D., Diener, E., Schwarz, N., Eds: "well-being: The Foundations of Hedonic Psychology", Russell Sage Foundation, New York, USA, 3 - 25

Lieberman, L.R. (1970)

Life-satisfaction in the young and the old

Psychological Reports, vol. 27, pp.75-79

Lykken, D.T. (1999)

Happiness. What studies on twins show us about nature, nurture, and the happiness set point.

Golden Books, New York, USA.

Neugarten, B.L., Havighurst, R.J. & Tobin, S.S. (1961)
The measurement of life satisfaction.
Journal of Gerontology, Vol. 16, 134 - 143.

Ouweneel, P. (2002)
Social security and wellbeing in 42 nations
Journal of Happiness Studies, vol. 3, in druk.

Pommer, E.J., & VanPraag, C. (1978)
Satisfactie en leefsituatie
Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag

Sen, A. (1985)
Commodities and capabilities
North Holland, Amsterdam

Transparency International (1997)
TI-Corruption Perception Index 1997
Transparency International, Berlin, Germany

UN-DP (2000)
Human Development Report 2000
United nations Development Program, Oxford University Press, New York, USA

UN-DY (1998)
United Nations Demographic Yearbook
United Nations, New York

Van der Vliert, J. & Wong, Y (1999)
Cold and Hot Climates Minimize Happiness in Poor Nations but Maximize Happiness in Rich Nations.
Paper, University of Groningen, 1999, Netherlands

Van Praag, B.M. (1993)
The Relativity of Welfare
Nussbaum, M. & Sen, A., Eds: "The Quality of Life",
Clarendon Press, Oxford, UK, 362 - 385.

Veenhoven, R. (1984)
Conditions of happiness
Kluwer Academic, Dordrecht

Veenhoven, R (1991)
Is happiness relative?
Social Indicators Research. 1991, Vol.24, 1-34

Veenhoven, R. (1994)
Is happiness a trait? Test of the theory that a better society does not make people any happier
Social Indicators Research, vol. 32, pp. 101-160

- Veenhoven, R. & Ehrhardt, J. (1995)
The cross-national pattern of happiness. Test of predictions implied in three theories of happiness
Social Indicators Research, vol. 43, pp. 33-86
- Veenhoven, R. (1997)
Progrès dans la compréhension du bonheur
Revue québécoise de psychologie, vol 18, nr. 2, pp 29-74
- Veenhoven, R. (1998)
Vergelijken van geluk in landen
Sociale wetenschappen
- Veenhoven, R. (2000)
Wellbeing in the welfare state: Level not higher, distribution not more equitable
Journal of Comparative Policy Analysis, vol. 2, pp. 91-125
- Veenhoven, R. (2002)
Het grootste geluk voor het grootste aantal. Geluk als richtsnoer voor beleid.
Oratie Erasmus universiteit Rotterdam, mei 2002.
Gepubliceerd in: Sociale Wetenschappen, 2002, vol. 45, pp.1-43
- WDH (2002)
World Database of Happiness, ongoing register of scientific research on subjective appreciation of life
Erasmus Universiteit Rotterdam: Website: www.eur.nl/fsw/research/happiness
- Wessman, A.E. & Ricks, D.F. (1966)
Mood and personality
Holt, Rhinehart & Winston, New York
- Wielers, R. & De Vos, H. (1999)
Sociale wetenschappen in ontwikkeling. Waarom sociologen zich moeten open stellen voor de biologie
Psychologie en Maatschappij, 86, pp. 19-43
- World Culture Report (1998)
UNESCO, Paris, France
- WVS
World Value Survey, cumulative file
International Consortium for Political Science Research, ICPSR file 6160, Ann Arbor
Michigan, USA

NOTEN

- ¹ In het welzijnsbeleid wordt 'welzijn' nogal eens gedefinieerd als het beschikken over welzijnsvoorzieningen en levert het beleid dus altijd welzijn op, ook als die voorzieningen niet in een echte behoefte voorzien. Dit soort drogredeneringen dient vermeden te worden.
- ² In mijn oratie bespreek ik ook verschillende ideologische bezwaren tegen het regel-utilitarisme. Die bezwaren komen in deze tekst niet aan de orde.
- ³ Een eerdere studie van het SCP naar de bruikbaarheid van 'satisfactie' als richtsnoer voor beleid (Pommer & Van Praag 1973) maakte te weinig onderscheid tussen verschillende vormen van satisfactie en zag daarom de hier besproken voordelen van levenssatisfactie over het hoofd.
- ⁴ Kahneman (2000) spreekt in dit verband van 'instant –utilities'.
- ⁵ Gepercipieerde zinvolheid wordt hier dus gezien als een variant van satisfactie en dient dus geplaatst te worden in het rechtsonder kwadrant van schema 1. Dit is dus niet hetzelfde als de feitelijke zin van het leven in het kwadrant linksonder.
- ⁶ Herinneringen en verwachtingen kunnen van invloed zijn op de tegenwoordige beleving van het bestaan.
- ⁷ Het feit dat gevoelsmatige informatie domineert in het overall oordeel sluit aan op de theorie dat mensen net als dieren voor een belangrijk deel gestuurd worden door gevoelens, die in de loop van de evolutie verbonden zijn geraakt met functionele gedragingen. Bij mensen verschaffen gevoelens de intelligentie onder meer informatie over wat belangrijk is om over na te denken (Wielers & De Vos 1999: 25). Ratio zonder gevoel is blind.
- ⁸ Stress is een staat van verhoogde paraatheid van het organisme, die min of meer automatisch optreedt bij bedreigingen. Een ander woord is 'General Adaptation Syndrome'. Stress gaat meestal gepaard met onprettige gewaarwordingen, maar afwezigheid van stress is nog geen garantie voor positieve gevoelens.
- ⁹ World Value Survey (WVS)
- ¹⁰ Een uitzondering is het onderzoek naar de relatie tussen geluk en klimaat door VanderVliert (1999)
- ¹¹ Dit laatste blijkt geen kwestie van sociale etikettering. Het verschil was kleiner in de tijd dat alleenstaanden nog als zielige muurbloemen werden aangezien (Veenhoven 1991: 17).
- ¹² Het werkelijke percentage ligt hoger, omdat een deel van de onverklaarde variantie aan meetfouten moet worden toegeschreven.
- ¹³ Om deze gemiddelden vergelijkbaar te maken met scores op andere vragen die elders in dit hoofdstuk gepresenteerd worden is de 1-10 schaal opgerekt naar 0-10
- ¹⁴ Inkomen per hoofd van de bevolking, gecorrigeerd voor lokale verschillen in koopkracht van geld. Human Development Report 1998, tabel 1.
- ¹⁵ World Database of Happiness (WDH 2002), Catalog of happiness in Nations, vraagtype 121b.
- ¹⁶ Geluk: World Database of Happiness, Catalog of Happiness in Nations, vraagtype 111b.
- ¹⁷ Inkomen per hoofd van de bevolking in US \$, gecorrigeerd voor verschillen in lokale koopkracht van geld. Human development Report 1998, tabel 1.
- ¹⁸ Freedom House (2000) Index burgerrechten.

- ¹⁹ Transparency International (1995) Expert rating van het voorkomen van corruptie.
- ²⁰ Medische registratie van moord als doodsoorzaak, in percent van alle sterfgevallen. UN-DY 1998, tabel 21
- ²¹ Fraser Institute (1995) Index van economische vrijheid. Gwartney & Lawson (2001)
- ²² Freedom House (1996) Index politieke rechten
- ²³ Index samengesteld uit wettelijk gegarandeerde vrijheden op het leven naar eigen smaak in te richten (vestiging, huwelijks keuze, gezinsplanning) en publieke acceptatie daarvan (chtscheiding, homoseksualiteit, zelfdoding). Deze gegevens hennen betrekking op het jaar 1990.
- ²⁴ Ratio aandeel in het nationale inkomen van de armste 20% en de rijkste 20%. World Cultural Report 1998, tabel 12.
- ²⁵ Dijkstra (2000). Index op basis van man/vrouw verschillen in: 1) opleiding, 2) levensduur, 3) arbeidsmarkt participatie, 4) leiding gevende posities, 5) parlamentszetels.
- ²⁶ Actieve deelname in verenigingen. Participatie in 16 soorten verenigingen, kerken, sportverenigingen, vakbonden, etc. World Value Surveys items 19-52 (WVS2) en 28-36 (WVS3)
- ²⁷ Opvattingen middel managers. Den Hartog 1999, tabel 5
- ²⁸ Percentage allochtonen in de bevolking. World Culture Report tabel 6
- ²⁹ Aantal soorten mensen dat men liever niet als burens zegt te willen hebben. World Value Survey items 69-82 (WVS2) en 51-60 (WVS3)
- ³⁰ Onderwijsdeelname. Human Development Report 1998, tabel 1
- ³¹ Aantal Pc's per 100.000 inwoners. Human Development Report 1998, tabel 34
- ³² Percentage van de bevolking dat in stedelijke omgeving woont. Human Development Report 1998, tabel 21
- ³³ Transparency International (1995) Expert ratings.
- ³⁴ World Database of Happiness (WDH 2002), Catalog of Happiness in Nations, vraagtype 121b.